

УДК 304.4 (477): 323-027.541

Н. В. Дяченко

Харківський національний університет внутрішніх справ

ДЕРЖАВНА КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ОГЛЯД ПІДХОДІВ І МЕТОДІВ

У статті розглянуто моделі культурної політики («британська», «французька» та «американська»), які лягли в основу взаємодії суспільства і культури у багатьох розвинених країнах світу. Питання культурної політики для України є важливим, оскільки на новому історичному етапі постала проблема пристосування культурної галузі до ринкових умов. Автором зроблено висновки про те, що в нашій країні управління сферою культури залишилося занадто централізованим, і змінити ситуацію може вдосконалення механізмів її фінансування. Сформульовано оптимальний варіант державної стратегії, що поєднуватиме позитивні сторони вищезгаданих моделей.

Ключові слова: культура, культурна політика, фінансування культури, органи місцевого управління, заклади культури.

В статье рассмотрены модели культурной политики («британская», «французская» и «американская»), которые легли в основу взаимоотношений общества и культуры во многих развитых странах мира. Вопрос культурной политики для Украины является важным, так как на новом историческом этапе возникла проблема адаптации культурной отрасли к рыночным условиям. Автором сделаны выводы о том, что система управления сферой культуры в нашей стране осталась централизованной, и изменить ситуацию может усовершенствование механизмов ее финансирования. Сформулирован оптимальный вариант государственной стратегии, в котором объединены сильные стороны вышеупомянутых моделей.

Ключевые слова: культура, культурная политика, финансирование культуры, органы местного управления, заведения культуры.

The cultural policy models (British, French and American) were considered in the article. As a basis of the relationship between the state and culture in many countries of the world, they are used. The question of cultural policy is very important for Ukraine because the problem of the cultural sphere adaptation to market conditions arose at the new historic stage. The author drew a conclusion that the system of management in the cultural sphere is not centralized, and the situation could be changed only in the condition of the financing mechanism improvement. The researcher formulated an optimal variant of the state strategy, where the strong aspects of above-stated strategies were united.

Key words: culture, cultural policy, culture financing, local authorities, cultural institutions.

В Україні внаслідок розпаду СРСР відбулися політичні й економічні зрушення, що дозволили прискорити культурно-духовну трансформацію суспільства в напрямку його осучаснення. Тож у зв'язку з цими змінами перед Українською державою постала проблема модернізації культурної політики із застосуванням досвіду розвинених країн. Серед праць вітчизняних дослідників, які зверталися до цієї теми, науковий і практичний інтерес становлять роботи: О. А. Гриценка, І. Дзюби, М. Стріхи, С. В. Дрожиної й інших. Метою нашої статті є зіставний аналіз механізмів державної культурної політики, які б дали можливість реалізувати творчий потенціал країни, а також на регіональному рівні вирішити соціальні, економічні й інші проблеми. Як відомо, у сучасному світі виокремлюють три основні моделі державної політики щодо культури: «американська» модель вирізняється провідною роллю приватних жертвувачів і фондаций; «британська» модель полягає в проведенні «принципу витягнутої руки», шляхом розподілу бюджетних коштів через автономні інституції (наприклад, Англійська рада в справах

мистецтва); «французька» модель передбачає централізовану державну підтримку національної культури, що, правда, вона надається під певні культурно-мистецькі проекти [12, с. 50-52]. Поєднує усі моделі те, що вони підтримують політику залучення до сфери культури недержавних коштів.

Перевага британської моделі, на думку С. В. Дрожиної, полягає у відстороненості держави від прямого фінансування, і, як результат, це зменшує ризик маніпулювання культурою з боку владних структур [3, с. 40]. Окрім того, ця модель дозволяє запобігти надмірній опорі на домінуюче джерело фінансування (у Франції та Німеччині – державне, в США – приватне), що також підвищує інтерес українських дослідників до «принципу витягнутої руки». Так, до нього схиляється й Н. С. Фесенко, яка пропонує, зокрема, для Харківщини створити, на кшталт Англійської ради, Агенцію сприяння розвитку культури і мистецтв Слобожанщини – громадський орган регулювання розвитку цієї галузі [13, с. 11]. Але, на нашу думку, для такої молоді держави як Україна зарано впроваджувати цей принцип. Адже він може обернутися створенням корупційних схем, де під виглядом недержавних і напівдержавних інституцій з'являться фіктивні організації, що будуть розкрадати гроші, виділені на культуру. Окрім створення незалежних органів вищезначені автори називають у числі дієвих механізмів фінансування, залучення меценатських і спонсорських коштів. Світовий досвід доводить, що посилення ролі меценатів і спонсорів є ефективним засобом розвитку культурного сектора, утім, якщо держава на законодавчому рівні створить для цього сприятливі податкові й інвестиційні умови.

Про можливість запровадження в Україні британської моделі свідчить те, що 1997 року було прийнято закон «Про благодійництво та благодійні організації», але оскільки він не передбачав системи державної підтримки меценатської діяльності, то сподівання на нього не виправдалися [9]. Тим часом у розвинених державах меценати надають культурним закладам вагомую допомогу. Приміром, «Значну роль в збереженні й примноженні художніх творів Франції, відіграє добровільне товариство «Друзі Лувра». За останні роки (початок 1990-х рр. – Н. Д.) Товариству вдалося придбати для національних музеїв Франції декілька полотен старих майстрів» [14, с. 49]. На наш погляд, Україні також слід звернутися до концепції меценатства, що дозволить, за умови вдосконалення чинного законодавства (передбачення конкретних заходів заохочення й т. д.), не лише зберегти існуючий потенціал культурної галузі, але й збільшити його.

На необхідності державного протекціонізму щодо культури наголошують, наприклад, такі вітчизняні дослідники, як І. Дзюба [2, с. 34] і С. Грабовський [1, с. 70]. На їхню думку, в перехідний період, коли культурна галузь тільки пристосовується до ринкових умов, держава повинна її фінансово підтримувати. Адже, як вважають ці автори, державний патерналізм здатний пом'якшити негативний вплив глобалізації на національну культуру, а також допомогти їй пережити труднощі періоду пристосування до ринкової економіки. Утім, розуміння того, що бюджетне утримання культурної галузі не відповідає сучасним вимогам спричинило серед науковців подальший пошук прийнятної культурної стратегії. Так, А. Погорелова стверджує, що необхідно замінити «інерційне утримання на мінімуму того чи іншого закладу» на «підтримку конкретних інноваційних культурно-мистецьких проектів, програм, заходів, явищ тощо» [8, с. 2]. Цієї ж думки дотримується й Н. Кулик, яка вважає, що фінансування культури має здійснюватися «...через фінансову підтримку конкретних культурно-мистецьких проектів, із наданням широкої адміністративної самостійності виконання» [4, с. 33]. На наше переконання, держава має виділяти певні кошти для розвитку культурної галузі, але державні асигнування повинні бути лише одним із шляхів фінансування, бо надмірний протекціонізм може призвести до включення культури в сферу ідеології, як це відбувалося за радянських часів.

Про патерналістські засади вітчизняної культурної політики свідчать «Основи законодавства України про культуру», що їх прийняла 1992 року Верховна Рада України. Слідом за фахівцями Українського центру культурних досліджень можна говорити про те, що як і в комуністичну добу культурні інституції (музеї, театри, бібліотеки) продовжують залежати від держави, бо

фінансуються за рахунок республіканського і місцевих бюджетів [5, с. 8]. Це проголошує стаття 23 розділу IV («Фінансування і технічне забезпечення культури») «Основ законодавства України про культуру», яка до того ж встановлює, що на потреби культури повинно витрачатися не менше восьми відсотків від національного доходу України [7]. Підтвердженням бюджетного утримання культурної галузі та застосування принципу «управління культурою» став Закон України «Про музеї та музейну справу» (1995), у якому простежуються радянські ідейно-консервативні принципи. Наприклад, як і за часів комунізму, Міністерство культури і мистецтв визначає науково-методичні засади «музейної політики» для всіх державних музеїв країни, створює організаційні структури для їхнього матеріально-технічного забезпечення [11].

У розвинених країнах, щоб зменшити залежність культурної галузі від держави встановлено певну межу виділення бюджетних коштів. Так, за підрахунками дослідника С. Манді, найбільш щедрі країни витрачають на культуру близько 2%, економні – 0,3% [6, с. 45]. Це спонукає заклади культури самотужки знаходити гроші (пошук спонсорів і меценатів, гранти й т.д.), що дозволяє уникнути надмірної опори на домінуюче джерело надходження коштів. На наш погляд, ігнорування Україною такого досвіду й застосування виключно бюджетного фінансування, призведе до того, що його зменшення спричинить якщо не закриття культурно-мистецьких закладів (за умови, що вони не зможуть пристосуватися до ринкових умов), то, принаймні, перехід на скорочений графік роботи, наслідком чого може стати зниження ефективності їхньої діяльності. Запобігти цьому може лише вдосконалення механізмів залучення позабюджетних коштів до культурної галузі.

В Україні усвідомлення того, що проблеми розвитку культури і мистецтва не вирішується тільки бюджетним асигнуванням, спричинило ухвалення Кабінетом Міністрів України Постанови № 534 від 5 червня 1997 р. «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній власності» [10], але це суттєво не вплинуло на покращання стану культурно-мистецьких закладів, у яких поки що мало комерційних можливостей. Це у той час, як у Західній Європі одним із вагомих позабюджетних джерел фінансування є кошти, які заробляють самі заклади. Приміром, стабільним джерелом прибутку зарубіжних музеїв є допоміжні види діяльності: продаж сувенірів, копій експонатів із музейної колекції, які виготовляють у типографії чи на підприємстві, відкритих при цьому закладі; робота при музеях кав'ярень і барів [6, с.72]. На нашу думку, в Україні також варто впроваджувати механізм самофінансування, при цьому, держава має надати кошти на початкові витрати та впровадити ефективний менеджмент.

Окрім самофінансування й державного фінансування, відзначила вітчизняна дослідниця С. В. Дрожжина, у багатьох європейських країнах практика муніципальної фінансової підтримки виявилася доволі результативною. В Україні ж, місцеві бюджети спрямовують кошти в основному на оплату комунальних послуг і забезпечення зарплати працівникам закладів культури, яка, до того ж, залишається найнижчою у бюджетній сфері. Отож, вдосконалення культурної політики неможливе без реформування механізмів фінансування на рівні міста. Наприклад, органи місцевого управління мають стимулювати культурну галузь до більш активного творчого процесу (приміром, шляхом надання на конкурсній основі грантів на окремі проекти), але при цьому не допускаючи припинення бюджетних асигнувань.

У цілому, на основі наведеного вище можна зробити висновок, що звернення до досвіду успішних країн допоможе створити результативну культурну стратегію, яка дозволить вивести вітчизняну культуру на якісно новий щабель. Приміром, від «французької» моделі варто запозичити концепцію поміркованого протекціонізму, що має проявитися в застосуванні програмно-цільового підходу до управління галуззю. «Американську» модель ми вважаємо неприйнятною, оскільки вона базується на принципі, згідно якому культура є вільною від державного впливу, що неможливо здійснити в перехідний період. А концепція спонсорства, що притаманна «британській моделі» стане в нагоді для розвитку мережі закладів культури, їхньої технічної модернізації, поповнення фондів й т. д. Не менш важливим є застосування новітніх форм культурної діяльності (сучасний менеджмент, культурний туризм тощо), а також освоєння

комерційних можливостей закладів, що, як доводить світовий досвід, підвищує ефективність роботи та сприяє розвитку культурної сфери.

Література

1. Грабовський С. Чи потрібен національній Україні державний патерналізм / С. Грабовський // Сучасність. – 2003. – № 6. – С. 60-73.
2. Дзюба І. До концепції розвитку української культури / І. Дзюба // Між культурою і політикою. Зб. праць. – К. : Сфера, 1998. – С. 28-37.
3. Дрожжина С. В. Культурна політика сучасної полікультурної України : соціально-філософський та правовий аспекти / С. В. Дрожжина. – Донецьк : ДОН ДУЕТ, 2005. – 196 с.
4. Кулик Н. Шляхи розв'язання сучасних проблем розвитку культури в Україні / Н. Кулик // Бібліотечна планета. – 2000. – № 3. – С. 32-33.
5. Культурна політика в Україні : аналітичний огляд / О. А. Гриценко, Г. О. Андрес, І. С. Булкіна та ін.; ред.-упоряд. : О. А. Гриценко : Укр. центр культ. дослідж. – К. : УЦКД, 2007. – 160 с.
6. Манди С. Культурная политика : краткое руководство / С. Манди // Культурная политика в Европе : выбор стратегии и ориентиры. Сб. материалов. – М. : Либерия, 2002. – С. 37-99.
7. Основи законодавства України про культуру від 14.02.1992 р. № 2117-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 21. – Ст. 294.
8. Погорелова А. Музейна справа: орієнтири розвитку / А. Погорелова // Українська культура. – 1996. – № 2. – С. 2-3.
9. Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16.09.1997 року №531/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80>
10. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній власності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/534-97-%D0%BF>
11. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25.
12. Стріха М. Українська держава і культура : спроба пошуків взаємодії на тлі світового досвіду / М. Стріха // Розбудова держави. – 1996. – № 11. – С. 50-53.
13. Фесенко Н. С. Державне регулювання розвитку культури на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. наук з державного управління : спец. 25.00.02. «механізми державного управління» / Н. С. Фесенко. – Х., 2006. – 18 с.
14. Яценко Е. П. Правовые аспекты в области музейной деятельности во Франции / Е. П. Яценко // Культура в современном мире : опыт, проблемы, решения. – М., 1996. – С. 41-53.